

І навпаки, фіксує всю «логістику» на тих ешелонах і передаючи її по тому за призначенням. Альтернативний нацизму режим повною мірою розплатився із своєю розвідницею десь по війні: її двадцятирічного сина, а мого брата Олега, відправивши у табір за «український буржуазний націоналізм». Там брат розмовляв з майбутнім кардиналом Йосипом Сліпим по-німецьки та по-польськи. А з японським «квантунським» генералом — по-японськи. А з будапештськими інсургентами 1956-го — по-угорськи. Взагалі він сам себе навчив не одному десятку мов. Що, зрештою, йому не особливо допомогло у подальшому житті. Тож звідси мій страх і перед «тутешнім» режимом. «Націонал-соціалізм і більшовизм — кузени, які ворогують одне з одним» (Томас Манн). Студіюючи — коли потай, коли легально — структуру цих режимів-двійників, я, потрапивши в університет, був просто-таки вражений «тутешньою» гуманітарною катастрофою. Катастрофою гуманітарної сфери, упокорою «тутешньою» догмою. Декан «історик» зліквідував на своєму факультеті латину, замінивши її «мотоциклетною справою»; дама-«кінознавця», рецензуючи фільм Пазоліні «Декамерон», написала: «у своїй картині кінорежисер показує відродження часів середньовіччя». А письменник, який виконував обов'язок класика українсько-радянської літератури, «позичив» для своєї статті текст московського колеги чи не цілком.

Отож, я, не від великого розуму, вирішив... усунути подібні дефекти — із цього українського гуманітарного поля. А особливо, коли доля зробила мене «молодшим редактором» найінтелегентнішого на той час українського часопису «Всесвіт».

Десятиріччя по тому я наштотхнувся на жваве листування з цього приводу поміж «тутешнім» кремлівським тетрархом Щербицьким і начальником його політичної поліції генералом Федоруком. Вельми незадоволених у тому листуванні тими моїми зусиллями: словом, десять років без права друку тут, на Україні! Що ж, довелося перейти на російську та ще й інші мови. У напрямі тієї ж стратегії і тактики. Статті у московській періодиці про Грибоедова, Полежаєва, Льва Толстого, Олександра Гріна. Ба навіть Симона Полоцького і Владіміра Маканіна. По тому статті у виданнях московського Інституту світової літератури (Пушкін, Гоголь, Маяковський і так далі). Здається, першою серйозною київською публікацією стала затим — емблематична — стаття про «1984» Джорджа Орвелла.

Що ж. Світ стрімко змінювався, але я продовжував, — справді, не від великого розуму, — «тотальну» літературну війну зі згаданими вище дефектами української гуманітарної царини. Отак і громадилися різножанрові мої спостереження «про всіх і про все». Повний цикл «тутешньої» «гуманітарної» феноменології. Завдяки якому я зажив абсолютно незаслуженої слави «енциклопедиста». Та який там «енциклопедизм»! Я просто хотів поновити інтелектуальну норму у цьому трагічному місці, у цій трагічній країні. Не дуже вийшло. Можна сказати, що зовсім не вийшло. За багатьма, дуже багатьма зайцями... А норма та почала і без мене все ж таки повертатися у «тутешній» літературний, мистецтвознавчий, філософський, історіографічний і т. д. обіг. Принаймні, у вигляді фактичності, конкретних текстів — і взагалі всієї «першоматерії» духовної культури. Як казав мій шановний московський навчитель (марксизму, і не тільки) Михаїл Александрович Ліфшиць: «Матерія первична, и Слава Богу». Біографічно так склалося, що я став безпосереднім свідком кількох уже не-гуманітарних, а цивілізаційних катастроф. І минулого, і недавнього. Війна, що я її пережив на грудях матері-розвідниці у її нескінченних мандрах довкола окупованого залізничного полотна і відповідних явочних квартир (це я спостиг, зрозуміло, пізніше, але тягар тих мандрів визрів, схоже, з перших їхніх маршрутів). А по тому — катастрофи в США. В Новому Орлеані і в Нью-Йорку. Ось тут я вже, звісно, не зважився щось радикально перемінити. Вистачило з мене моїх «гуманітарних», «культурологічних» спроб, що на них пішло все моє життя.

Одна лише обставина втішає мене. При всіх моїх біографічних інцидентах, кризах, невдачах (і просто скандалах) я завжди знаходив друзів, а чи швидше наставників найвищого інтелектуального і взагалі людського класу: останній свідок петербурзького «срібного» віку Леонід Іванович Мицькевич, подружжя Андрія Олександровича і Тетяни Миколаївни Білецьких, Мирон Семенович і Світлана Василівна Петровські, Григорій Порфирович Кочур, Вячеслав Всеволодович Іванов, Владімір Ніколаєвич Топоров, Юрій Михайлович Лотман, Сергій Сергійович Аверінцев, Марія Олексіївна Новікова, Юрій Миколайович Квітницький-Рижов, Іван Михайлович Дзюба. А ось тільки-но передав мені привіт професор-аутсайдер Ноам Хомський.

Оце мої «співавтори», мої «редактори», «цензори», «коректори». Їхні імена мені завжди сяють, мов вогники вночі.

Може, ми разом щось і перемінимо у цьому важкому і все ж таки прекрасному світі?!

ВІКТОР ОЛЕНДЕР

До 70-річчя від дня народження

Народився Віктор Петрович Олендер 20 серпня 1941 року у російському місті Оренбурзі, в родині службовців. Батько його загинув на фронті, де був воєнним кореспондентом. Мати присвятила своє життя синові. Як любить згадувати Віктор Петрович, більшість своїх творчих перемог він здійснив саме задля того, аби зробити

щасливою маму, яка зворушливо стежила за всіма його успіхами, хоча й не дуже розуміла, чим саме займається її син. А син ревно служив десятій музі. Він ще підлітком захоплювався кіно, після школи пішов працювати освітлювачем на кіностудію імені О. Довженка, а згодом став асистентом режисера. Саме у цій іпостасі йому довірили знімати сільськогосподарські сюжети у тандемі з досвідченим оператором.

1968 року В. Олендер закінчив Ново-Зибківський педагогічний інститут. Чи то педагогічна освіта вплинула на його бажання навчати, пояснювати й роз'яснювати, чи то схильність до учителювання була відпочатково закладена у його характері. Зрештою, показовим для Віктора Петровича є те, що він завжди лишається при власній думці, яку захищає переконливо, пристрасно, з повною самовіддачею. Ставлення до проблеми може трансформуватися, проте запал і пристрасність залишаються незмінними. За таку особливість вдачі колеги часом жартома називають його «паном, що пояснює».

Звичка до тлумачення виявилася корисною при популяризації наукових знань, отже, цілком закономірно, що саме науково-популярний кінематограф опинився на перетині захоплень і вдачі Віктора Олендера. З 1972 року доля кінематографіста міцно пов'язана з кіностудією «Київнаукфільм», де він пройшов шлях від асистента режисера до режисера, а у постперевбудовчі часи, після розпаду флагамена науково-популярного кіно на кілька окремих студій, В. Олендер очолює одну з них — став художнім керівником-директором кіностудії «Відгук».

Кілька десятиліть студійного буття перетворились для нього на справжні «університети», а співпраця з Феліксом Соболевим сформувала творчий почерк режисера. Наразі у творчому доробку Віктора Олендера близько 20 фільмів. Серед них такі відомі науково-популярні стрічки, як «Юнакам, що обмірковують життя», «У пошуках прибульців», «Контакти», «На прицілі ваш мозок». На схилку 1980-х яскравими прикладами захоплення донедавна табуованою тематикою паранормальних явищ стали фільми Віктора Олендера «Вигнання бісів» (1988) та «Дев'ять років з екстрасенсами» (1989), зроблені за часів активної комерціалізації кінематографа, коли наголос з «науковості» виразно зміщувався на «популярність». Можливо, саме тому режисер не бажає, аби ці хіти кінопрокату сприймалися як стійке його амплуа, він неодноразово зазначав, що названі стрічки були насамперед спробою руйнації стереотипів, отже — актом соціальної активності.

Більш зворушливо Віктор Олендер ставиться до 10-серійного відеофільму «Фелікс Соболев. Перервана міся», що виявився даниною шани вчителю. 2001 року В. Олендер запропонував глядачеві кінодилогію («Пасажир з минулого століття» та «На незнайомому вокзалі»), центральним персонажем якої став кінорежисер І. Гольдштейн. Фільм-портрет людини поєднався з літописом століття, оповідь кінорежисера сплелася з кадрами хроніки, що цілком логічно, адже саме очима оператора дивиться глядач на зафіксовані камерою історичні події. Кінодилогія отримала численні нагороди, серед яких Приз кінокритиків, Диплом глядацьких симпатій та Диплом Російського державного архіву кінофотодокументів на XIII відкритому фестивалі документального кіно «Росія»; медаль ім. Фелікса Соболева.

Останнім на сьогодні проектом Віктора Олендера стала документальна тетралогія «Костянтин Степанков. Спомини після життя», де оповідь про актора і педагога ведеться у контексті епохи, з використанням документального архіву, хронікальних кадрів тощо. Взагалі захопленість методами кінодокументалістики, такими, зокрема, як спостереження або зйомка «зненацька», зацікавленість документальною поетикою, завжди були в арсеналі вихованця «Київнаукфільму».

В. П. Олендер нагороджений медалями «В пам'ять 1500-ліття Києва» та «Ветеран праці», він — лауреат премії ім. Ярослава Галана, відзначений Золотою медаллю ВДНГ СРСР, дипломом і медаллю ВДНГ УРСР, має понад 20 дипломів і призів кінофестивалів, Почесних грамот Держкіно СРСР, ЦК профспілок СРСР, Міністерства культури УРСР, Держкіно УРСР, ЦК ВЛКСМ та ін.

Ірина ЗУБАВІНА
вчений секретар відділення кіномистецтва НАМ України

ВАЛЕРІЙ БІТАЄВ **До 60-річчя від дня народження**

Валерій Анатолійович Бітаєв народився 20 січня 1951 року в місті Ужгороді, що на Закарпатті. Знавцем культури України, а також численним шанувальником цього унікального міста, відома його неповторна атмосфера доброзичливості й щирості, створена, з одного боку, впливами західноєвропейської культури, а з іншого —